

kor tudatlannak és tanulatlannak érzi magát Zelk Zoltán és József Attila társaságában. „Mert csak egy ifjú a mezőn, ahol a csipkerózsza-bokor mögül eléje lép az első meztelen asszony, csak az tudott olyan áhítattal felnézni és izgulni az eléje táruló szépen, mint én bámultam a tündéri Szegire. Pusztán a két szemét, e csillogó vagy elboruló golyókat, tehetségesebbnek tartottam, mint tíz esztétát a régi Nyugat-gárdából. Ha rám nézett, már zúgni kezdett bennem az írni vágyás özönvize. S kértem is rá, hogy legyen mindig csak mellettem, hadd tartson ez a lírai özönvíz negyven, száz, ötszáz napon át. [...] S ki jött el hozzám ebédidőben a kőkockámhoz, amin főzelékjeimet fogyasztottam a gőzmosó udvarán? Csak Szegi, mindig csak ő jött nagy lépteivel, hogy megnézzem a jövő irodalomtörténete számára, tízszor, hússzor figyeljen meg ugyanabban a pózban, mint Flaubert tanácsolta ezt Maupassant-nak, amikor írni tanította. Látni akart, búsan és vidáman, letörten és felemelkedve.”

A 30-as évek közepétől távolodhattak el egymástól. Gelléri új tanácsadókra lelt, előbb Móricz Zsigmond, majd Füst Milán lett írásainak lektora, a „férfi-műzsa”. Szegi pedig új házasságában egy osztállyal feljebb lépett: egy jómódú nagykereskedő lányát vette el, és a műteremlakásokat, olcsó albérleteket pasaréti villalakásra cserélte el. Ez már nem Gelléri világa volt. Ugyanakkor Szegi hagyatékában fennmaradt az 1940-es kiadású VILLÁM ÉS TŰZ című novelláskötet Szegi által ceruzás bejegyzésekkel kommentált példány – nem volt tehát közömbös Gelléri későbbi pályája iránt.

A ROMBOLÁS 1929-ben íródott – a datálásban segít az ÉLET című novella („PN”, azaz *Pesti Napló*) említése, mely alá a történet főhőse, Gert (azaz Gelléri alteregója) két évvel korábban odaírta nevét. A ROMBOLÁS karakterei éppen azok a benzin szagától megérzégült, szerencsétlen mosónők, segítők, galléros lányok, akik a PARÁZS, a RÉSZEGEN, az ÉLET és a többi mosodanovella hősei, éppúgy viselkednek, „az önkívület határán”, „az örület zónáiban”, ahogyan Gelléri korai írásainak szereplőit jellemzi Vargha Kálmán.

„Apám közel ezer novellámat égette el, mert amikor megnősültem, fél évig is állni hagytam a kézíratosládát az udvaron. Megunta az öreg a várakozást, tél volt, s lassan feltűzette az egészét”, írja önéletrajzában Gelléri. A ROMBOLÁS szerencsére közel egy évtizeddel korábban Szegihez került – így lehetséges most az olvasók elé tárni.

Vallasek Júlia

NÉHÁNY SZÓ MAX BLECHERRŐL

„Írok s érzem eközben a lázrohamot közeledni,
Dermesztő fagya már terjed a tagjaimon.
Kékül már ajakam, híg nedv csöpög orrlyukaimból
És hallom vacogón összeverődni fogam.
Ujjhegyeim s lábujjaim is már eljegesedtek,
Olykor szinte megáll, majd szaporáz ütterem.
[...]
Érzem, mint közelít az a végső pont, hol e testből,
Napjai fogytával, lelkem is elmenekül”

(Kálnoky László fordítása)

– ad pontos leírást lázrohamáról egy hajdani poéta, Janus Pannonius, mintegy illusztrálandó, hogy bizony nemcsak a szerelem, a halál, istenek és eszmék lehetnek a költészet ihletői, hanem az olyan látszólag triviális, de a költő számára szó szerint „égető” vagy akár egzisztenciális dolgok is, mint egy lázroham. A test így lesz engedelmes eszközből titokzatos műzsává.

A romantika szinte kötelezővé tette a költő számára a szenvedést, s mivel a patológia műzsája mégsem látogathat mindenkit, hát megszületett a kor betegsége, melyben alkalmanként egyformán szenved Novalis és Lamartine, Byron és Vajda János. Ez a betegség az angoloknál a spleen, a franciáknál a mal du siècle, német földön (és magyar fordításban) a Weltschmerz, azaz világfájdalom. Se szeri, se száma a kór jellegzetes tüneteit mutató szerzőknek és regényhősöknek, mindannyiuknál megfigyelhető a melankóliával, kiábrándultsággal, nosztalgiával keveredő, lázadás és cinizmus közt vergődő fájdalom, a társadalomtól való elidegenedés, a magány felértékelődése.

A modern irodalomban a lelki betegség után egyre inkább előtérbe kerülnek a különböző testi betegségek, a világfájdalom helyét átveszi a tuberkulózis, s a regények egyik visszatérő helyszíne lesz a szanatórium. A betegségnek és az ebből fakadó kisebb-nagyobb izolálódásnak köszönhetően egyre nagyobb teret kap az individualizmus (a modern irodalom és életérzés egyik legjellemzőbb vonása).

A szenvedés önmagában nyilván még nem szavatolja a betegágyon szerzett élményekből születő művek minőségét, és nem is minden szerző érez kedvet arra, hogy egyéni drámáját irodalmi formába öntse. A (testi/lelki) szenvedés, az elidegenedés, elzárkózás, a másság felismerése azonban mondhatni divatos témája lesz a modern irodalomnak. Nietzsche egyenesen azt állítja, hogy betegség, illetve abból fakadó szenvedés nélkül az egészség sosem ébredne öntudatára.

Max Blecher számára a testi szenvedés úgy válik ihletőerővé, hogy (csekély számú) műveit olvasva elsősorban nem a határhelyzet, a lassú leépülés tragikumát érzékeljük, hanem a szuverén nyelv- és világteremtés erejét. A betegség fizikai értelemben lehatárolja ugyan életterét, mégis lehetővé teszi a csakis így kitaruló, lázalmokkal terhes világok megörökítését.

Blecher jómódú zsidó porcelánkereskedő fiaként 1909-ben született az észak-moldovai Botoșani-ban. Romanban jár iskolába, majd Párizsban beiratkozik az orvosi egyetemre. 1928-ban azonban meg kell szakítania tanulmányait, mert Pott-betegséggel (gerinctuberkulózissal) diagnosztizálják. Ettől kezdve különböző francia, svájci, román szanatóriumokban kezelik, eredménytelenül. 1935-től, három év múlva bekövetkező haláláig, immár gyógyíthatatlan betegként újra Roman városában él és ír, végleg ágyhoz kötve. A bezárt, mozdulatlanságra ítélt életet változatos szellemi tevékenységgel teszi elviselhetővé: olvas, hosszú órákon át hallgat Bach-lemezeket, képzőművészeti albumokat forgat, sőt szürrealista stílusban maga is fest. A társasági életet jobbára a levelezés helyettesíti: levelezőpartnerei közt ott van André Breton, André Gide, Martin Heidegger, illetve a román modern és avantgárd irodalom számos jeles képviselője: Ilarie Voronca, Geo Bogza, Sașa Pană, Mihai Sebastian. A térdére erősített deszkalapon ír, verseket, karcolatokat, majd prózát.

A szanatóriumok világa és az írás összeér: nagyjából abban az időben jelennek meg első írásai, amikor az első kezeléseket szenvedti el gipszágyban fekvé Berck-sur-Merben. A neves modern román költő, Tudor Arghezi lapjában debütál, több korabeli (román és párizsi) lap, köztük avantgárd lapok munkatársa lesz. (Például *Le Surréalisme au service de la Révolution*, *Les Feuilles Inutiles* stb.)

A román avantgárd, különösen a szürrealizmus az irányzat többi, kelet-európai változatához képest szorosabban kapcsolódott a francia mozgalomhoz, noha a román avantgardisták sem hívták magukat szürrealistáknak, sőt mindvégig konstruktivista szellemű fenntartásokat hangoztattak a Breton-féle szürrealizmussal szemben. A szoros kötődés oka nyilván a formálódó modern román társadalom franciaorientáltságában keresendő, a román avantgárd számos költője két nyelven publikált, illetve Franciaországba költözött. (Például Tristan Tzara, B. Fundoianu.) Max Blecher is franciául kezdett írni, 1934-ben megjelent első kötete, a *CORP TRANSPARENT (ÁTTETSZŐ TEST)* viszont már román nyelvű verseket tartalmaz.

Irodalmi eszményeiről így vall ugyanebben az évben a román avantgárd egyik vezéralakjához, Saša Panăhoz írott levelében: *„A mindennapi élet irrealitása és logikátlansága számomra már régóta nem intellektuális spekuláció: én magam élem meg ezt az irrealitást, a maga fantasztikus eseményeivel. [...] Az eszményi írás számomra annak a magasfeszültségnek az irodalmi formába öntése, amely Salvador Dali festészetéből árad. Íme, mit szeretnék elérni – azt a hideg, tökéletesen olvasható, esszenciális örületet. A robbanásoknak a szoba falai közt kell bekövetkezniük, és nem messze, a mindennapi absztrakciók vagy az álmok világában. [...] A szürrealizmus fájjon, mint egy nyílt seb!”*

Ez a Dali-ihletésű „magasfeszültség” még hiányzik a verseiből, annál jobban megnyilvánul prózájában, különösen első munkájában, az *ÎNTÂMPLĂRI ÎN IREALITATEA IMEDIATĂ* (1936) (*TÖRTÉNETEK A KÖZVETLEN IRREALITÁSBAN*) című, a vallomás, a napló műfaji vonásait ötvöző, gyermek- és kamaszkori eseményeket felidéző regényben.

Egy vidéki kisvárosban töltött kamaszkor emlékeit az éber hallucinációk, az érzékek kizökkenése, a mozi, a panoptikum, a maszkok, általában a szimulákrumok világa, a művéség iránti (egyébként szürrealista eredetű) szenvedély formálja szaggatott vallomássá. A címben jelzett „közvetlen irrealitás” egyébként rokonítható Breton szürrealizmusdefiníciójával, aki ugyancsak arról a eufóriával keveredő szorongásról beszél, amelyet a tárgyak vagy események furcsaságában megnyilatkozó csoda kelt a szemlélőben. Blechernél is a legbanálisabb, legjelentéktelenebb tárgy vagy cselekvés egy pillanat alatt titokzatos, ritkán jó-, többnyire rosszindulatú erőként nyilatkozik meg.

A mesterséges világ és a megélt irrealitás hangulata árad Blecher önéletrajzi ihletésű műveiből, az 1937-es *INIMI CICATRIZATE (BEHEGEDT SZÍVEK)* című regényből és a posztumusz, csupán 1971-ben megjelentetett *VIZUINA LUMINATĂ. JURNAL DE SANATORIU (FÉNYES ODÚ. SZANATÓRIUMI NAPLÓ)* című kötetéből.

A gipszágyaikon mozdulatlan heverésre kényszerített, élő viaszbabok történetei bontakoznak ki az elbeszélés során, a betegség koordinátái közt alakuló életek szürrealis epizódjai, melyeknek köszönhetően a (rém)álomszerű víziók keverednek nagyon is „reális” jelenetekkel, mígnem a valóság és irrealitás közti határ lassan elmosódik, valahogy úgy, ahogy Blecher szanatóriumi naplójának narrátora írja: *„Azt hiszem, megélni vagy megálmolni egy eseményt ugyanazt jelenti, a mindennapi élet éppoly hallucináló és furcsa, mint az álmok világa. Képtelen volnék például pontosan meghatározni, melyik világban írom ezeket a sorokat.”*